

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

ЄРЬОМІНА ЛІЛІЯ ЄВГЕНІВНА

УДК [378.018.32.091.33:173]:379.8 (043.5)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
ФОРМУВАННЯ У ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДУ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ
ГОТОВНОСТІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Федорова Олена Василівна,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
директор Навчально-наукового інституту соціально-
педагогічної та мистецької освіти

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Рогальська-Яблонська Інна Петрівна,
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка,
професор кафедри теорії і методик дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук
Корінна Ганна Олексіївна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
доцент кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності.

Захист відбудеться «28» травня 2019 р. о 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій частині та на офіційному сайті <http://www.ipv.org.ua> Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «___» квітня 2019 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. В. Литовченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасне суспільство дедалі гостріше відчуває важливу роль сім'ї у житті людини, особливо за сьогоденних суспільно-політичних подій, коли саме у сім'ї мають бути активізовані всі механізми відтворення людського роду та особистісного розвитку людини. Історія людства не знає іншого осередку суспільства, представники якого були б настільки чутливими до змін, що відбуваються в державі, як сім'я. І, хоча, сучасні суспільні умови часто деструктивно впливають її міцність і функціонування, сім'я продовжує виконувати своє головне, визначене логікою самого буття завдання – плекати стосунки між її членами, готуючи людину до створення власної сім'ї.

Особливої гостроти проблема формування готовності до майбутнього сімейного життя набуває у вихованців закладів інтернатного типу, оскільки у них цей процес ускладнено відсутністю сім'ї або наявністю негативного досвіду дитячо-батьківських взаємин.

Відповідно забезпечення прав дитини, а також підтримки вразливих сімей, актуальними є упровадження європейських стандартів: Постанова Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей (2010); Постанова Європейської комісії «Інвестиції у дітей: розірвати коло неблагополуччя»; Загальноєвропейські рекомендації щодо переходу від інституційної системи догляду до системи, що ґрунтується на послугах у сім'ї та громаді; Керівні принципи ООН щодо альтернативного догляду за дітьми (2010). Згідно цих документів, провідними принципами надання соціальних послуг для дітей та сімей мають бути такі, як дії в найкращих інтересах дитини; застосування сімейно орієнтованого підходу; а також принцип комплексності, інтеграції та взаємодії.

Нині урядом України розпочато реформу деінституцізації через реалізацію «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки».

Важливість проблеми підготовки молоді до сімейного життя знаходить відображення у Законах України «Про охорону дитинства» (2001), «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (2017), «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005), «Про попередження насильства в сім'ї» (2002); «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001).

Теоретико-методологічні засади створення та розвитку інституту сім'ї розробляли Т. Алексеєнко, І. Гребенніков, Т. Кравченко, І. Мачуська, А. Капська, В. Постовий, В. Сухомлинський, А. Харчев, О. Хромова та ін. Серед наукових досліджень заслуговують уваги праці, у яких висвітлено специфічні риси вихованців шкіл-інтернатів (Л. Галігузова, Я. Гошовський, І. Дубровіна, З. Матейчек, В. Мухіна, Л. Оліфіренко, А. Прихожан, В. Пушкар, О. Смірнова, Н. Толстих, В. Яковлева та ін.); умови життя, виховання і соціалізації дітей в закладі інтернатного типу (Н. Авдєєва, Г. Бевз, Л. Волинець, Л. Галігузова, Я. Гошовський, І. Дубровіна, Л. Канішевська, С. Курінна, С. Мещерякова, І. Пеша, А. Прихожан, А. Рузька, Є. Смірнова, Н. Толстих та ін.), специфіка соціалізації дітей, роль соціальних

інститутів у цьому процесі (В. Алфімов, В. Бочарова, І. Зверева, А. Капська, Г. Корінна, А. Мудрик, Ж. Петрочко, І. Рогальська-Яблонська, С. Савченко, Л. Рубашевська, Т. Федорченко, С. Харченко).

Окремі аспекти проблеми формування уявлень про сімейні цінності у вихованців закладів інтернатного типу та їхньої готовності до сімейного життя знайшли відображення у низці наукових досліджень, як-от: готовність вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї (І. Дубровіна, О. Кізь, Т. Юферєва), формування родинних взаємин у вихованців інтернатів (Б. Кобзар, І. Кулик, Б. Мельниченко, Ж. Петрочко), психологічні особливості життєвих перспектив у підлітків, які виховуються в сім'ях і школах-інтернатах (Т. Алексеєнко, К. Орловська, В. Роменець, Л. Сохань, Т. Яценко), особливості розвитку образу "Я" дітей-сиріт у навчальних закладах інтернатного типу (Й. Лангмейер, З. Матейчек, В. Пушкар), формування соціального здоров'я дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітніх школах-інтернатах (В. Вугрич, В. Галузинський, Л. Канішевська, В. Шкуркіна), підготовка дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя (Я. Гошовський, О. Кікінежді, В. Мухіна, Н. Толстих, Г. Хархан); формування цінностей сімейного життя у вихованців інтернатних закладів (Л. Канішевська, Л. Кузьменко, С. Свириденко), формування взаємоповаги як важливої сімейної цінності (О. Бернацька, Л. Гончар, І. Левицька) формування у дівчат інтернатних закладів свідомого ставлення до створення сім'ї (Л. Карпушевська, Г. Філіпова), формування у юнаків шкіл-інтернатів готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина (В. Васютинський, А. Грітчина, Н. Гусак), формування злагоди як сімейної цінності (Г. Денисовський, О. Лящук, П. Сорокіна) та ін. Водночас, залишається актуальною проблема формування готовності вихованців інтернатних закладів до сімейного життя, ускладнена деприваційними впливами, яких зазнають вихованці, маючи негативний досвід життя у батьківській сім'ї, або його відсутність, що підтверджують результати аналізу практики діяльності цієї соціальної інституції.

Аналіз досліджень з проблеми формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя дозволив виокремити низку *суперечностей* між:

- об'єктивними процесами становлення українського суспільства, дружнього до дітей, та проблемами, що ускладнюють перехідний період від інституційної системи догляду вихованців у закладах інтернатного типу до різноманітних форм, максимально наближених до батьківської сім'ї;
- вимогами, що висуваються до майбутніх випускників закладу інтернатного типу, та чинним змістом, формами, методами їхньої підготовки до сімейного життя;
- соціальним запитом до формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя і недостатньою розробленістю та упровадженням соціально-педагогічних умов цього процесу.

Актуальність проблеми та необхідність усунення окреслених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Соціально-педагогічні умови формування у вихованців закладу інтернатного типу готовності до сімейного життя»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складником комплексної теми «Теоретичні та практичні аспекти формування загальнолюдських цінностей особистості у взаємодії з соціумом» (Реєстраційний

номер 0118U004190) науково-дослідної роботи кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 2 від 28 жовтня 2009 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 22 грудня 2009 р.).

Мета дослідження – на основі аналізу наукових джерел із проблеми підготовки до сімейного життя теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови формування у вихованців закладу інтернатного типу готовності до сімейного життя.

Завдання дослідження:

1. Шляхом аналізу філософських, соціологічних, юридичних, психологічних та соціально-педагогічних джерел уточнити сутність та структуру поняття «готовність вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя».

2. Схарактеризувати особливості вихованців закладу інтернатного типу, визначальні для формування їхньої готовності до сімейного життя в умовах депривації батьківського впливу.

3. Визначити критерії, показники та рівні готовності до сімейного життя вихованців закладу інтернатного типу.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя.

Об'єкт дослідження – формування готовності особистості до сімейного життя.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови формування готовності до сімейного життя у вихованців закладу інтернатного типу (учнів 8-10 класів).

З метою розв'язання окреслених завдань було використано ряд взаємопов'язаних **методів:**

теоретичні – аналіз філософських, соціологічних, юридичних, психологічних та соціально-педагогічних джерел, узагальнення наукових підходів до проблеми формування готовності до сімейного життя для визначення теоретичних основ дослідження та з'ясування сутності ключових понять, уточнення сутності та структури поняття «готовність вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя»; аналіз змісту і результатів діяльності закладу інтернатного типу, що дозволило окреслити напрями дослідження та визначити соціально-педагогічні умови формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя;

емпіричні – анкетування, спостереження (безпосереднє і опосередковане), тестування, метод незалежних експертних оцінок, що сприяло визначенню критеріїв, показників та рівнів готовності до сімейного життя вихованців закладу інтернатного типу та виявленню стану проблеми, а також; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – для перевірки ефективності соціально-педагогічних умов формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя;

статистичні – методи математичної статистики для опрацювання результатів експериментальних даних дослідження та порівняння їх із вихідними, оцінювання

достовірності відмінностей між показниками контрольної та експериментальної груп за результатами експериментальної роботи (критерій Пірсона χ^2).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: положення особистісно зорієнтованого підходу у соціально-педагогічній роботі з дітьми та молоддю (І. Бех, Л.Божович, Є. Бондаревська, О. Дубаченюк, І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова, Є. Степанов); теорія соціалізації особистості (І. Зверева, А. Капська, Т. Кравченко, І. Рогальська-Яблонська, С. Савченко, С. Харченко), концептуальні засади сімейного виховання (Т. Алексеєнко, Л. Гончар, В. Постовий, І. Трубавіна та ін.), концептуальні положення діяльності закладів інтернатного типу та підготовки їх вихованців до сімейного життя (А. Грітчина, Л. Канішевська, О. Кізь, Г. Хархан та ін.); ідеї подолання деприваційних впливів (Я. Гошовський, В. Красницька, А. Поляничко та ін.), соціально-педагогічної підтримки і супроводу сімей (О. Безпалько, І. Зверева, Ж. Петрочко, Л. Мезенцева та ін.), соціально-педагогічної роботи із дітьми-сиротами, та дітьми, позбавленими батьківського піклування, які виховуються в інтернатах різного типу (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, С. Курінна, С. Харченко та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

вперше розроблено та теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя (урахування вікових, статевих, соціальних особливостей вихованців закладу інтернатного типу при формуванні у них цінностей сімейного життя; організація дієвого освітнього простору закладу інтернатного типу для подолання сімейної депривації через налагодження сімейних зв'язків; забезпечення інтеграції соціально-педагогічних впливів для активізації індивідуального досвіду вихованців, потенційно успішного для сімейної взаємодії);

уточнено сутність поняття «готовність вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя» як складне особистісне утворення, результат планомірного і цілеспрямованого процесу підготовки вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя, що характеризується позитивним ставленням до сімейного способу життя, усвідомленим прийняттям цінностей сімейного життя, наявністю знань про психолого-педагогічний потенціал сім'ї та вмотивованістю відповідальної поведінки щодо усвідомленого материнства та батьківства; структуру цього феномену (когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінково-праксичний компоненти); критерії (інформативно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, вчинково-діяльнісний) з відповідними показниками та рівні (низький, середній, високий) готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя;

подальшого розвитку дістали: положення про особливості вихованців закладу інтернатного типу, визначальні для формування їхньої готовності до сімейного життя в умовах депривації батьківського впливу; зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи в закладах інтернатного типу, що спрямовані на формування готовності їх вихованців до сімейного життя.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні соціально-педагогічних умов формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя, а також розроблених відповідно до зазначених умов: комплексу тренінгових вправ «Сімейне щастя – крокуймо разом», соціально-

педагогічного проекту «Сім'я починається з добра»; «Готуємось до сімейного життя. (Програма соціально-виховних заходів для вихованців закладів інтернатного типу. 8-10 клас.)», плану зустрічей вихованців з представниками центру соціальних служб, волонтерських об'єднань, медичної та юридичної сфери, з релігійних конфесій, кінолекторію; семінарів-практикумів («На хвилях емоцій», «Стиль думок і вчинків», «Фарби підліткової поведінки»); тренінгів («Світ почуттів сучасного підлітка», «Думка-фест», «Для чого та для кого» тощо) для працівників закладів інтернатного типу; діагностичного інструментарію для визначення рівнів готовності вихованців інтернатних закладів до сімейного життя.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані соціально-педагогічними працівниками закладу інтернатного типу, фахівцями центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, представниками громадських організацій у роботі з молоддю, молодими подружжями, а також науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти, для самоосвіти молоді.

Матеріали дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Бережанської обласної комунальної школи-інтернату з поглибленим вивченням трудового навчання (довідка № 115 від 07.04.2015); Криворізької загальноосвітньої школи-інтернату I-II ступенів № 4 (довідка № 422 від 26.12.2015); Тернопільського обласного комунального дитячого будинку для дітей шкільного віку (довідка № 1914 від 07.04.2015); Навчально-виховного об'єднання «Спеціальна загальноосвітня школа I-II ступенів № 1 – дошкільний навчальний заклад» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області (довідка № 353 від 12.02.2018); Комунальних закладів «Новомиколаївська загальноосвітня школа-інтернат I-II ступеня» Запорізької обласної ради (довідка № 1315 від 11.04.2018); «Терпіннівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької обласної ради (довідка № 429 від 08.06.2018).

Особистий внесок здобувача. Особистим авторським внеском у публікації «Sacredness of the family in cultural practices of Northern PreAzov peoples: historical and theoretical aspects» (2015, співавтор Л. Москальова) є визначення особливостей сімейного виховання у представників різного віросповідання народів Північного Приазов'я. У статті «Специфіка виховання культури життєвого самовизначення у вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів» (2016, співавтор О. Федорова) автором розкрито особливості формування активної життєвої позиції вихованців закладів інтернатного типу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження було представлено у доповідях та повідомленнях на наукових, науково-практичних конференціях різних рівнів – *міжнародних*: «Цінності пострадянських та європейських суспільств: діалог через кордони» (Мелітополь, 2010); «Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти» (Мелітополь, 2014); «Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір» (Мелітополь, 2016); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: Європейський і національний вимір» (Луцьк, 2017); «Україна – ЄС: крос-культурні порівняння в освітніх дослідженнях» (Київ, 2017); «Педагогіка та психологія сьогодення: постулати минулого і сучасні теорії» (Одеса, 2017), «Соціальне виховання: від традицій до сучасності» (Київ, 2018); *всеукраїнських*:

«Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: обсерваторія душі» (Мелітополь, 2012); «Права дитини: від витоків до сьогодення» (Умань, 2013); «Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: соціальні виміри сучасності» (Мелітополь, 2014); «Проблеми, тенденції, перспективи екологізації культурно-освітнього простору» (Мелітополь, 2014), «Християнська етика в історії України і сучасний діалог світоглядно-духовних ідентичностей» (Мелітополь, 2014); «Мелітополь інтеркультурний: джерела та горизонти діалогу» (Мелітополь, 2016); «Тьюторство як засіб реалізації принципу індивідуалізації в освіті» (Київ, 2017); форум-презентація «Етика релігій і конфесійне ціннісне розмаїття» (Мелітополь, 2018); *регіональних*: «У співпраці – результат: теорія і практика реалізації технологій роботи дошкільного навчального закладу з формування культури батьківства молодих сімей» (Мелітополь, 2018); у конгресі вчителів предметів морально-духовного спрямування (Київ, 2013) та на мультидисциплінарному Конгресі «Global scientific unity 2014» (Прага, 2014).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено у 20 публікаціях автора, із яких – 18 одноосібних і 2 – у співавторстві, зокрема: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 3 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 8 – апробаційного характеру, 2 – додатково висвітлюють наукові результати дослідження.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (272 найменування, з них 20 – іноземною мовою), 26 додатків на 58 сторінках. Загальний обсяг роботи – 280 сторінок, основний зміст роботи викладено на 186 сторінках. Робота містить 21 таблицю і 2 рисунки, що охоплюють 19 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет наукового пошуку; окреслено комплекс методів дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження, апробацію результатів дослідження, особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У *першому розділі* – «**Теоретичні основи дослідження проблеми готовності особистості до сімейного життя**» – шляхом аналізу філософських, соціологічних, юридичних, психологічних та соціально-педагогічних джерел представлено аспекти розвитку наукової думки про створення та існування сім'ї та шлюбні традиції, схарактеризовано особливості вихованців закладу інтернатного типу, визначальні для формування їхньої готовності до сімейного життя в умовах депривації батьківського впливу.

У розділі актуалізовано міждисциплінарні підходи до проблеми створення та існування сім'ї, вибору шлюбного партнера. Підкреслено, що сімейне життя є динамічним і з розвитком суспільства зазнає значних змін, що обумовлюється історичною й світоглядною зміною уявлень поглядів на взаємовідношення категорій «сім'я – суспільство». З'ясовано, що сім'я є «соціальним» барометром, який найбільш детально відобразив ціннісні зрушення другої половини ХХ ст., державний патерналізм та індивідуальність, соціальне розшарування, економічну трансформацію, розвиток медицини тощо. Усе це стало тими найбільш значущими чинниками, що вплинули на сучасну сім'ю, перетворюючи її в індивідуально-емоційний союз, який потребує врахування національних і релігійних особливостей моделі сім'ї і форм сімейної поведінки.

Узагальнення наукових поглядів соціологів (О. Зритнева, М. Лукашевич, В. Новицька, В. Солодовников, В. Щербина та ін.) засвідчило, що вони розрізняють поняття «сім'я» і «шлюб» як такі, що означають два найважливіші об'єкти вивчення соціології сім'ї. Учені досліджують процес формування, розвитку і функціонування сім'ї як малої соціальної групи та соціального інституту за конкретних культурних і соціально-економічних умов, місце сім'ї та її посередницьку роль у суспільстві, взаємодію з іншими соціальними групами та інститутами, а також з окремими індивідами. На переконання соціологів сім'я має історично стійку організацію, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у відтворенні населення. У сучасному суспільстві існує криза авторитету сім'ї, передумовами чого стали вплив європейських зразків гендерних відносин, нівелювання українських культурних традицій, прояв аномії пострадянського суспільства та демографічна криза. Результати дослідження девіацій шлюбу (В. Щербина) вказують на поширення цивільного шлюбу, а також і те, що значна частина українського суспільства вважає такий шлюб нормальною девіацією.

Проаналізовано наукову літературу юридичного напрямку, що представлена науковими доробками вчених (О. Бурлай, Т. Войтенко, В. Глиняного, М. Дякович, І. Жиленкової, О. Кляпець, Л. Липець, Б. Левківського, О. Мельниченко та ін.) висвітлює погляди науковців на проблему офіційного та цивільного (громадянського) шлюбу, розрізнення правового статусу подружжя і становища подружжя; розкриває питання про цінності сімейного життя у правовідносинах, а саме – права на повагу до сімейного життя (М. Слабан); про переваги офіційно оформлених шлюбно-сімейних стосунків (Л. Липець), про соціокультурні традиції як регулятор розвитку сім'ї (О. Бурлай), про виконання членами сім'ї певних ролей та їхнє право на захист за законодавством України (М. Дякович).

Осмислення наукового доробку психологічної науки дозволило визначити обставини, що ускладнюють процес вивчення особливостей сімейного життя: складність сім'ї як соціальної і психологічної системи, оскільки сім'я включає в себе велику кількість можливих взаємин, ефективність яких залежить від індивідуальних особливостей кожного її члена, від соціального оточення, традицій, соціально-педагогічних умов виховання молодого покоління; відсутність єдиного підходу до проблем сімейного життя, єдиного розуміння сутності сім'ї та її структури; прихованість багатьох подій, що відбувається у сім'ї.

Соціально-педагогічний аспект проблеми (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Богданова, А. Капська, З. Кияниця, Ж. Петрочко, І. Рогальська-Яблонська, Н. Сейко, Т. Федорченко) акцентує на функціонуванні сім'ї як основного інституту соціалізації дітей, де відбувається пізнання ними людської культури, засвоєння моральних норм і правил поведінки, вироблення ціннісних орієнтацій та його відносно соціально-контрольованій частині – сімейному вихованні, успішність якого визначається наявними сімейними ресурсами. Серед сімей, які потребують особливої соціально-педагогічної уваги, позначено молоді сім'ї, неповні, багатодітні, сім'ї групи ризику; реструктуровані сім'ї, сім'ї з дітьми з особливими потребами та неблагополучні. Категоріями сімей, які потребують соціально-педагогічної підтримки, визначено функціонально-неспроможні, неблагополучні, сім'ї, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, сім'ї соціального ризику та сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Проведене теоретичне вивчення проблеми підтвердило інтерес філософів, соціологів, юристів, психологів та соціальних педагогів різних періодів до проблеми організації сімейного життя і шлюбно-сімейних стосунків та показало її складність і багатогранність.

У розділі обґрунтовано, що перетворення в усіх сферах життя, особливо у сфері соціалізації та соціального виховання дітей і молоді, потребують мобілізації зусиль усіх агентів соціалізації у питанні формування готовності до сімейного життя вихованців закладів інтернатного типу, які позбавлені участі в житті родини через відсутність батьківського піклування та прикладу взаємної моральної відповідальності, гармонійних дитячо-батьківських взаємин у сім'ї. Проведений огляд наукового доробку вчених (А. Грітчина, Л. Дробот, Л. Кальченко, Л. Канішевська, О. Кізь, І. Кулик, В. Мухіна, К. Орловська, С. Пельменева, С. Петрова, Ж. Петрочко, О. Поліщук, А. Полянничко, В. Пушкар, Г. Улугунова, Г. Хархан Л. Хлопоніна та ін.) щодо специфіки діяльності закладів інтернатного типу та уявлень їхніх вихованців про майбутню сім'ю дозволив схарактеризувати *особливості вихованців закладу інтернатного типу, визначальні для формування їхньої готовності до сімейного життя в умовах депривації батьківського впливу*, як от:

– втрата або ослабленість емоційної прихильності вихованців до батьків (за Ж. Петрочко). В умовах закладу інтернатного типу вихованцям характерне порушення психоемоційної сфери, зниження рівня самоконтролю, неврівноваженість, відчуття меншовартості власної особистості, відхилення в соціальній поведінці, відмежування від соціальних зв'язків із суспільним довір'ям, низький рівень правової культури;

– ускладнене спілкування (за Г. Улуновою), різновидами якого є дефіцитне та деструктивне. Для вихованців інтернатних закладів є характерними усі різновиди ускладненого спілкування, оскільки вони формуються на основі високого рівня самотності, егоїзму при спілкуванні з людьми, що не належать до групи вихованців інтернатного закладу та низького рівня емоційності та емпатійності;

– необхідність опанування суспільних норм моралі, правил соціальної поведінки, традицій, звичок, правил соціальної взаємодії у соціокультурному середовищі (за О. Холоденко), що є запорукою успішного виконання різних соціальних ролей у майбутньому, а також – сприятиме соціальній адаптацію,

формуванню ціннісного світогляду, особистісної позиції, ставлення до себе й оточення;

– порушення розвитку та функціонування особистості через позбавлення в ранньому дитинстві батьківського піклування, що позначається на формуванні «Я-концепції» (за В. Пушкар). Значеннєвий простір підлітків, позбавлених батьківського піклування, утворено трьома векторами – «дзеркальне майбутнє “Я”», «уявне “Я”», «нормативне “Я”». Відсутність самосхвалення, поблажливості до себе, позитивних рефлексивних очікувань щодо ставлення з боку людей з найближчого оточення призводять до внутрішньої конфліктності й самозвинувачення;

– проблемне самовизначення і як наслідок порушення у проектуванні життєвої програми на майбутнє (за К. Орловською). У підлітків-вихованців закладу інтернатного типу домінують перспективи захоплень і хобі, перспективи прихильності й любові, перспективи широкого соціального життя (суспільного, політичного, культурного).

Ученими встановлено, що відсутність родинно-сімейної взаємодії і тиск різновидових обмежень спричинюють соціальну, сімейну, інституційну, комунікативну, гендерну, матеріальну депривації вихованців закладу інтернатного типу. Про вплив депривації на вихованців закладу інтернатного типу зазначено у працях психологів (Я. Гошовського, О. Кізь, І. Брецько та ін.), що на їхню думку виступає і причиною, і наслідком дезадаптації вихованців і формує потребу у ресоціалізаційній корекції, складність якої обумовлена тривалістю дериваційних процесів. Тематика подолання депривації дітей, які перебувають в закладі інтернатного типу, розкрита у роботах соціальних педагогів (А. Полянничко, О. Красницької та ін.) та реалізується на таких рівнях: внутрішньому, що вдосконалюється завдяки розширенню та активізації соціально-виховного впливу всіх сфер життєдіяльності інтернатного закладу, та зовнішньому рівні соціального середовища, що складають різноманітні соціальні інститути, з якими координує соціально-виховну діяльність школа-інтернат для розв’язання соціально-педагогічних завдань, пов’язаних із подоланням соціальної ізоляваності.

У другому розділі – *«Стан готовності до сімейного життя вихованців закладу інтернатного типу»* – уточнено сутність та структуру поняття «готовність вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя»; визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні готовності до сімейного життя вихованців закладу інтернатного типу; представлено діагностичні методики та процедуру дослідження, здійснено аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту.

На основі узагальнення поглядів учених поняття *«готовність вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя»* уточнено як складне особистісне утворення, результат планомірного і цілеспрямованого процесу підготовки вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя, що характеризується позитивним ставленням до сімейного способу життя, усвідомленим прийняттям цінностей сімейного життя, наявністю знань про психолого-педагогічний потенціал сім’ї та вмотивованістю відповідальної поведінки щодо усвідомленого материнства та батьківства і вказує на підготовленість у цій сфері життєдіяльності особистості. Уточнено структуру цього феномену, яка представлена взаємопов’язаними

компонентами: когнітивним (характеризує повноту і диференційованість знань вихованців про основи створення та функціонування майбутньої сім'ї); емоційно-ціннісним (характеризує емоційні та ціннісні аспекти ставлення вихованців до шлюбно-сімейної сфери) та поведінково-праксичним (забезпечує вміння моделювати образ майбутнього сімейного життя, визначати стратегії майбутньої сімейної взаємодії; бути готовими втілювати цінності сім'ї у шлюбно-сімейну сферу (слова, думки, емоції, дії) в межах безпосередніх вчинків «Я заради тебе», «Я заради вас»).

Відповідно до структури готовності вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя визначено критерії та відповідні показники, а саме: *інформативно-пізнавальний* (показники: соціально-нормативні уявлення щодо основ створення та функціонування майбутньої сім'ї; знання прав і обов'язків молоді в дошлюбний період створення власної сім'ї; знання у сфері духовно-морального самовдосконалення для майбутнього сімейного благополуччя), *мотиваційно-ціннісний* (показники: мотивація до виконання соціальних ролей чоловіка/ дружини, батька/матері; мотивація до створення сім'ї та відповідального батьківства/ материнства; ставлення до сім'ї як до найвищої цінності) та *вчинково-діяльнісний* (показники: вміння моделювати образ майбутнього сімейного життя; вміння приймати рішення та бути відповідальним за наслідки своїх вчинків; вміння спілкуватися з представниками протилежної статі).

Визначені критерії та показники уможливили визначення рівнів (низький, середній, високий) готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя.

Високий рівень готовності вихованців до сімейного життя характеризується наявністю соціально-нормативних уявлень щодо основ створення та функціонування майбутньої сім'ї, ґрунтовними знаннями прав і обов'язків молоді в дошлюбний період створення власної сім'ї, наявними знаннями у сфері духовно-морального самовдосконалення для майбутнього сімейного благополуччя; сформованою мотивацією до виконання соціальних ролей чоловіка/ дружини, батька/матері; мотивацією до створення сім'ї та відповідального батьківства/ материнства; сформованим ставленням до сім'ї як до найвищої цінності; наявністю вміння моделювати образ майбутнього сімейного життя, приймати рішення та бути відповідальним за наслідки своїх вчинків; ефективним спілкуванням з представниками протилежної статі.

Середній рівень – характеризується наявними, проте неповними соціально-нормативними уявленнями про створення та функціонування майбутньої сім'ї, несистематизованими знаннями про права і обов'язків чоловіка/ дружини в дошлюбний період створення власної сім'ї, у сфері духовно-морального самовдосконалення для майбутнього сімейного благополуччя мають неповну поінформованість; загальною позитивною мотивацією на виконання соціальних ролей чоловіка/ дружини, батька/матері, частковим усвідомленням сенсу і мети створення сім'ї, недостатньою орієнтацією на відповідальне батьківство/ материнство, неусвідомленим ставленням до сім'ї як до найвищої цінності; наявними труднощами у моделюванні образу майбутнього сімейного життя, поодинокими випадками виявлення уміння приймати рішення та бути відповідальним за наслідки своїх вчинків, вибірковістю у спілкуванні з представниками протилежної статі.

Низький рівень готовності вихованців до сімейного життя характеризується неформованими соціально-нормативними уявленнями про створення та функціонування майбутньої сім'ї, відсутніми знаннями про права і обов'язки щодо створення власної сім'ї; відсутнім розумінням необхідності духовно-морального самовдосконалення для майбутнього сімейного благополуччя; відсутністю мотивації до виконання соціальних ролей чоловіка/ дружини, батька/матері та до створення сім'ї й відповідального батьківства/ материнства, неформованим ставленням до сім'ї як до найвищої цінності; вони не вміють моделювати образ майбутнього сімейного життя, приймати рішення та бути відповідальним за наслідки своїх вчинків, їм бракує вмінь ефективного спілкування з представниками протилежної статі.

Констатувальним дослідженням було охоплено 224 вихованців, з них – 113 хлопців та 111 дівчат шкіл-інтернатів Запорізької (Новомиколаївська загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів), Тернопільської (Бережанська обласна комунальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ст. з поглибленим вивченням трудового навчання), Дніпропетровської (Криворізька загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів № 4) та Кіровоградської («Навчально-виховне об'єднання «Спеціальна загальноосвітня школа I-II ступенів №1 – дошкільний навчальний заклад» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області») областей.

Для визначення рівнів готовності до сімейного життя вихованців закладів інтернатного типу було дібрано такий діагностичний інструментарій: методика «Музичні асоціації», опитувальник «Уявлення про матримоніальну поведінку», анкета «Чи відомо тобі, що ...», «Правова паритетність у сімейному житті», опитувальник «Сім'я і закон», методика «Про мою доброту», методика для визначення рівня емпатії (Б. Кіндратюк, С. Литвин), опитувальника «Цінності сімейного життя», методики «Жили-були цінності», «Мешканці мого будинку», методики незавершених речень «Я і родина», «Нова пошта по-новому», «Мої висловлювання», тест-карта оцінки готовності до виконання соціальних ролей чоловіка та дружини (за І. Юндим), опитувальник «Мотивація до сімейного життя», гра «Фільтри у житті», методика «Сон про океан», анкета «Так чи ні», методики «Про себе і не тільки», «Казки для малюків», «Золоті рибки», «Ярмарок меблів».

Результати експерименту показали, що у вихованців закладів інтернатного типу експериментальної (ЕГ) і контрольної (КГ) груп переважав низький рівень готовності до сімейного життя (76,55 % ЕГ та 75,85 % КГ), на середньому рівні перебувало 22,5 % ЕГ та 21,0 % КГ старших підлітків, високий рівень готовності продемонстрували 0,95 % ЕГ та 2,0 % КГ вихованців закладів інтернатного типу.

Результати констатувального етапу експерименту підтвердили необхідність розроблення соціально-педагогічних умов формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя та їх упровадження в освітній процес цих закладів.

У третьому розділі – «Обґрунтування та експериментальна перевірка соціально-педагогічних умов формування готовності до сімейного життя вихованців закладу інтернатного типу» – визначено й теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя, подано хід і результати формуванняльного етапу експерименту.

У дослідженні на основі теоретичного аналізу проблеми та результатів констатувального етапу експерименту обґрунтовано такі *соціально-педагогічні умови формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя*: урахування вікових, статевих, соціальних особливостей вихованців закладу інтернатного типу при формуванні у них цінностей сімейного життя; організація дієвого освітнього простору закладу інтернатного типу для подолання сімейної депривації через налагодження сімейних зв'язків; забезпечення інтеграції соціально-педагогічних впливів для активізації індивідуального досвіду вихованців, потенційно успішного для сімейної взаємодії.

Для працівників закладу інтернатного типу було проведено різні форми науково-методичної роботи, серед яких: семінари-практикуми («На хвилях емоцій», «Стиль думок і вчинків», «Фарби підліткової поведінки»); тренінги («Світ почуттів сучасного підлітка», «Думка-фест», «Для чого та для кого» тощо), що сприяли систематизації й конкретизації знань працівників закладів інтернатного типу про особливості формування готовності старших підлітків до сімейного життя; визначенню нових цілей соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя; ознайомлення з авторською методичною розробкою «Флеш-карти – готовність до сімейного життя», підтриманню творчої ініціативи представників соціально-психологічної служби закладу щодо взаємодії з вихованцями.

Реалізація першої соціально-педагогічної умови – *урахування вікових, статевих, соціальних особливостей вихованців закладу інтернатного типу при формуванні у них цінностей сімейного життя* – відбувалася в експериментальних закладах інтернатного типу через використання лекційних форм інформування, вивчення досвіду батьківських сімей, ігор-проблематизацій. Також було розроблено та впроваджено комплекс тренінгових вправ «Сімейне щастя – крокуймо разом», що складався з семи тем: «Палітра сімейного життя», «Любов навколо світу», «День народження ДОВІРИ», «Про взаємоповагу і не лише», «У країні Здоров'я», «Від реплік до діалогу», «Дорога до сімейного щастя», кожна з яких була розрахована на дві години і представлена двома вправами-розминками, трьома основними вправами та двома вправами, спрямованими на рефлексію. Комплекс тренінгових вправ «Сімейне щастя – крокуймо разом» запроваджували з метою формування готовності вихованців до сімейного життя завдяки аналізу та інтерпретації базових сімейних цінностей (сім'я, довіра, взаємоповага, здоров'я, діалогічне спілкування). Завданнями тренінгових вправ визначено: оцінити рівень поінформованості учасників щодо певної цінності, з'ясувати рівень їхньої обізнаності з сімейними цінностями та їх розуміння; сформувати інтерес вихованців до проблематики сімейного життя; допомогти вихованцям сприйняти, усвідомити та закріпити отриманні уявлення. Під час упровадження тренінгових вправ було використано комплекс таких методів: групові дискусії, обговорення в групах, тестові методи, сюжетно-рольова гра, мозковий штурм, а також – стратегії критичного мислення.

Відповідно до другої соціально-педагогічної умови – *організація дієвого освітнього простору закладу інтернатного типу для подолання сімейної депривації через налагодження сімейних зв'язків* – відбулося залучення усіх суб'єктів закладу інтернатного типу до спільної соціально-педагогічної діяльності через їхню участь у

проекті «Сім'я починається з добра», завдяки якому було впроваджено такі форми та методи: тренінгові вправи «Цінності мого сімейного життя», рольові ігри («Ательє соціальний ролей: примірка», «Правила побуту: за чи проти», «Шлюб та сім'я», «Традиції шлюбу у різних країнах»), диспути («Офіційний шлюб: за і проти», «Вік для шлюбу», «Шлюб, сім'я, закон»); моделювання і програвання проблемних ситуацій; конкурс колажів «Щастя поруч, щастя – є»; *батьківські диспути*: «Заповіді та заповіді батьківства», «Батько, мати, діти – щаслива сім'я», «Критерії дорослості». Обов'язковим було проведення *спільних заходів* («День щасливої сім'ї», «Тиждень щасливої сім'ї», «Місяць щасливої сім'ї»), які було організовано з метою налагодження дитячо-батьківської взаємодії задля усвідомлення учасниками цінності спільних дій дорослих і дітей. Активізація суб'єктивної позиції вихованців 8-10 класів через практичні дії (вчинок-турбота, вчинок-піклування тощо) мала на меті організувати участь вихованців (і за можливості також батьків або осіб, які їх замінюють) у добродійній діяльності. Цікавим і водночас корисним було виготовлення разом з вихованцями вітальних листівок для різних категорій населення (для військових, для дітей з інших шкіл); підготовка фотогазет; організація виставок; відвідання разом з підлітками літніх людей, які мешкають поряд із закладом, та надання їм допомоги; участь в акціях «Це солдатам нашої країни», «Дітям від Миколая», «Великодній експрес», «Квітник дружби», «Моя допомога сьогодні» тощо.

Реалізація третьої соціально-педагогічної умови – *забезпечення інтеграції соціально-педагогічних впливів для активізації індивідуального досвіду вихованців, потенційно успішного для сімейної взаємодії* – передбачала розробку та експериментальну апробацію програми «Особливості готовності до сімейного життя старших підлітків» з метою опанування вихованцями психологічних засад спілкування з представниками протилежної статі, формування в підлітків-вихованців закладу інтернатного типу стратегій щодо майбутньої сімейної взаємодії, а також спрямування вихованців до самозмін та корекції поведінки. Програмою передбачено засвоєння 9 тем, загальною кількістю 36 годин, зокрема: «Матримоніальна поведінка як конструкт ідеалу сімейного життя», «Світ родинних емоцій», «Мотив і усвідомленість як стратегічний орієнтир для сімейного життя», «Фундамент майбутньої сім'ї», «Сімейне життя в контексті правового аспекту», «Духовно-моральне самовдосконалення у соціально-педагогічному діапазоні», «Конструкт і результат образу майбутнього сімейного життя», «Відповідальна поведінка дівчат та юнаків як складова сімейної злагоди», «Вчинкові інваріанти: сьогодні дорівнює завтра». Програма передбачала організацію зустрічей вихованців із фахівцями різних сфер (центру соціальних служб, волонтерських об'єднань, медичної та юридичної сфер, релігійних конфесій тощо) для ознайомлення з важливими аспектами сучасної сім'ї, з її функціями та основними закономірностями життєдіяльності; з психологічними засадами взаємодії між представниками протилежної статі, з юридичним та духовно-моральним аспектом створення сім'ї; відпрацювання підлітками стратегії щодо майбутньої сімейної взаємодії; перегляд та обговорення кінофільмів, розробку кейс-завдань за їх змістом задля спрямування вихованців до самозмін та корекції їхньої поведінки.

За результатами *формульованого етапу* експерименту було виявлено зростання рівнів готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя.

Характеристику рівнів готовності старших підлітків до сімейного життя контрольної та експериментальної груп до та після формувального етапу експерименту подано в таблиці.

Таблиця

Характеристика рівнів готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя до та після формувального етапу експерименту (у %)

Рівні готовності вихованців до сімейного життя	Експериментальна група			Контрольна група		
	Початок експерименту	Кінець експерименту	Динаміка	Початок експерименту	Кінець експерименту	Динаміка
Високий	0,95 %	23,71 %	+22,76	2 %	2,49 %	+0,49
Середній	22,5 %	25,95 %	+3,45	21 %	21,48 %	+0,48
Низький	76,55 %	50,34 %	-26,21	75,8 %	74,83 %	-0,97

Аналіз даних показав, що загальні результати формувального етапу експерименту підтверджують ефективність розроблених, теоретично обґрунтованих соціально-педагогічних умов формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя. Так, у експериментальній групі чисельність вихованців із високим рівнем готовності до сімейного життя зросла на 22,76 %; із середнім рівнем – на 3,45 %; з низьким зменшилася на 26,21 %. У контрольній групі після формувального етапу експерименту чисельність вихованців із високим рівнем готовності до сімейного життя збільшилася на 0,49 %; із середнім рівнем – на 0,48 %; із низьким зменшилася – на 0,97 %.

Перевірка вірогідності отриманих експериментальних даних за допомогою критерію Пірсона підтвердила не випадковість у розбіжності результатів оцінювання вихованців контрольної та експериментальної груп, що свідчить про ефективність розроблених і теоретично обґрунтованих соціально-педагогічних умов формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та практичне розв'язання проблеми формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя, що знайшло відображення у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці відповідних соціально-педагогічних умов.

Результати теоретичного та експериментального дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання таких висновків:

1. Шляхом аналізу філософських, соціологічних, юридичних, психологічних та соціально-педагогічних джерел з'ясовано стан досліджуваної проблеми і уточнено сутність поняття «готовність вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя» як складне особистісне утворення, результат планомірного і цілеспрямованого процесу підготовки вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя, що характеризується позитивним ставленням до сімейного способу життя, усвідомленим прийняттям цінностей сімейного життя, наявністю знань про психолого-педагогічний потенціал сім'ї та вмотивованістю відповідальної поведінки щодо усвідомленого материнства та батьківства і вказує на підготовленість у цій сфері життєдіяльності особистості. Уточнено структуру готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя, що представлена взаємопов'язаними компонентами: когнітивним, емоційно-ціннісним та поведінково-практичним.

2. Схарактеризовано особливості вихованців закладу інтернатного типу, визначальні для формування їхньої готовності до сімейного життя в умовах депривації батьківського впливу, серед яких: втрата або ослабленість емоційної прив'язаності вихованців до батьків, порушення психоемоційної сфери, зниження рівня самоконтролю, невірноваженість, відчуття меншовартості власної особистості, відхилення в соціальній поведінці, відмежування від соціальних зв'язків із суспільним довкіллям, низький рівень правової культури; ускладнене спілкування, низький рівень емоційності та емпатійності; необхідність опанування суспільних норм моралі, правил соціальної поведінки, традицій, звичок, правил соціальної взаємодії у соціокультурному середовищі, що є запорукою успішного виконання різних соціальних ролей у майбутньому; порушення розвитку та функціонування особистості через позбавлення в ранньому дитинстві батьківського піклування, що позначається на формуванні «Я-концепції», відсутність самосхвалення, поблажливості до себе, позитивних рефлексивних очікувань щодо ставлення з боку людей з найближчого оточення, що призводить до внутрішньої конфліктності й самозвинувачення; проблемне самовизначення і як наслідок порушення у проектуванні життєвої програми на майбутнє.

3. Для дослідження стану готовності вихованців до сімейного життя визначено критерії та показники, зокрема: інформативно-пізнавальний (показники: соціально-нормативні уявлення щодо основ створення та функціонування майбутньої сім'ї; знання прав і обов'язків молоді в дошлюбний період створення власної сім'ї; знання у сфері духовно-морального самовдосконалення для майбутнього сімейного благополуччя), мотиваційно-ціннісний (показники: мотивація до виконання соціальних ролей чоловіка/ дружини, батька/матері; мотивація до створення сім'ї та відповідального батьківства/ материнства; ставлення до сім'ї як до найвищої цінності) та вчинково-діяльнісний (показники: вміння моделювати образ майбутнього сімейного життя; вміння приймати рішення та бути відповідальним за наслідки своїх вчинків; вміння спілкуватися з представниками протилежної статі).

Виявлено та схарактеризовано рівні готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя: низький, середній, високий. Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив перевагу низького рівня готовності до сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу експериментальної і контрольної груп.

4. Теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя: процес формування у вихованців закладу інтернатного типу готовності до сімейного життя базується на урахуванні вікових, статевих, соціальних особливостей вихованців закладу інтернатного типу при формуванні у них цінностей сімейного життя; організація дієвого освітнього простору закладу інтернатного типу для подолання сімейної депривації через налагодження сімейних зв'язків; забезпечення інтеграції соціально-педагогічних впливів для активізації індивідуального досвіду вихованців, потенційно успішного для сімейної взаємодії.

Експериментально перевірено ефективність реалізованих в закладах інтернатного типу соціально-педагогічних умов формування готовності вихованців до сімейного життя, запровадження яких дозволило отримати більш високі показники в розвитку кожного компонента готовності старших підлітків до сімейного життя. Узагальнення показників готовності вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя засвідчує позитивну динаміку: високий рівень готовності зріс на 22,76 % у ЕГ та 0,49 % у КГ; середній рівень збільшився у ЕГ на 3,45 %, а у КГ зріс на 0,48 %; низький зменшився в обох групах (на 26,21 % у ЕГ та 0,977 % у КГ). Позитивна динаміка високого рівня що спостерігалася від початку до завершення дослідно-експериментальної роботи, підтвердила доцільність розроблених та апробованих соціально-педагогічних умов. Відмінність одержаних результатів у контрольній та експериментальній групах істотна та є наслідком реалізації соціально-педагогічних умов формування готовності вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя, а не впливом випадкових чинників.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспектива подальшого наукового пошуку полягає у розробленні форм та методів статеворольової соціалізації вихованців в умовах сімейної депривації та впровадження нових форм та методів соціально-педагогічної роботи в освітній процес закладів інтернатного типу з метою підготовки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до відповідального материнства і батьківства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Єр'оміна, Л. Є. (2013). Християнські цінності у виховній роботі шкіл інтернатного типу: тренінгові заняття з підготовки до майбутнього сімейного життя. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 1 (54). 205-211.
2. Єр'оміна, Л. Є. (2016). Специфіка виховання культури життєвого самовизначення у вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів. *Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал*: 2. 125-132, Федорова О. В.
3. Єр'оміна, Л. Є. (2016). Підлітковий вік вихованців інтернатних закладів як сенситивний період для підготовки до сімейного життя. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: 49 (102). 95-100.

4. Єр'оміна, Л. Є. (2016). Родоцентризм у тренінговій роботі з підготовки вихованців інтернатних закладів до сімейного життя: впровадження соціально-педагогічної умови. *Педагогічні науки*. LXXIV, 3. 137-141.

5. Єр'оміна, Л. Є. (2017). Формування базових моральних цінностей у старших підлітків в умовах інтернатного закладу. *Наукові записки Українського католицького університету. Серія Педагогіка. Психологія* 2, 105-113.

6. Єр'оміна, Л. Є. (2017). Готовність особистості до сімейного життя: соціально-правовий аспект. *Педагогічний часопис Волині* 3 (6), 61-68.

7. Єр'оміна, Л. Є. (2018). Формування цінностей сімейного життя у старших підлітків: український та зарубіжний досвід. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка, 24 (II том)*: К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 41-47.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

8. Eremina, L. (2015). Sacredness of the family in cultural practices of northern preazov peoples: historical and theoretical aspects. *Bulgarian Journal of Science and Education Policy (BJSEP)*, 9, 1, 117-128 : Moskalyova L.

9. Eremina, L. (2016) Migration of pupils of boarding establishments from occupation areas: state, problems, perspectives. *Problemy wczesne edukacji i issues in early education polskie towarzystwo pedagogiczne wydawnictwo uniwersytetu gdańskiego, R. XII 4(35) p.155-160*

10. Eremina, L. (2018). Are 14-17-year-old boarding school pupils ready for family life? *“Social work and education”* 5, 2, 88-100.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Єр'оміна, Л. Є. (2014). Формування морального ідеалу у вихованців шкіл інтернатного типу. *Матеріали всеукраїнської міжнародної науково-практичної конференції: «Християнська етика в історії України і сучасний діалог світоглядно-духовних ідентичностей»*. Мелітополь, 27-28 листопада 2014. (с. 143-145).

12. Єр'оміна, Л. Є. (2014). Тренінг в вихованні в процесі в контексті підготовки вихованців шкіл інтернатного типу к будущей семейной жизни. *Scientific and practical edition Prague (Czech Republic)*, 28th of November 2014. Publishing Center of the Snternational Scientific Association “Science & Genesis”, Copengagen. (p. 166-169).

13. Єр'оміна, Л. Є. (2016). Самореалізація вихованців інтернатних закладів в умовах мінливості соціокультурного простору. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір. Ч II* : Освіта як творення прецедентів і зразків самовизначення. м. Мелітополь, 3-4 червня 2016. (с. 72-74).

14. Єр'оміна, Л. Є. (2016). Специфіка роботи соціального педагога в умовах інтернатних закладів: впровадження авторського комплексу тренінгових програм, *Vzdelávanie a spoločnosť, Presovska univerzita v Presove*, 2016. (p.102-105).

15. Єр'оміна, Л. Є. (2017). Вплив життєвого простору вихованців інтернатів на формування їх готовності до сімейного життя. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції: Актуальні проблеми педагогічної освіти: Європейський і національний вимір*. Луцьк, 16-17 травня 2017, (с. 90-93).

16. Єр'оміна, Л. Є. (2017). Врахування релігійної зрілості у процесі підготовки вихованців інтернатних закладів до сімейного життя. *Матеріали I Міжнародної наукової конференції: «Україна-ЄС: крос-культурні порівняння в освітніх дослідженнях»* Київ, 23 травня 2017. (с. 59-64).

17. Єр'оміна, Л. Є. (2017). Шлюбно-сімейні стосунки та готовність до сім'ї – від історії до сьогодення. *Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції: «Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії»* Одеса, 20-21 жовтня 2017. (с. 136-139).

18. Єр'оміна, Л. Є. (2018). До проблеми релігійної зрілості у шлюбно-сімейних стосунках народів Північного Приазов'я. *Матеріали I Всеукраїнського форуму-презентації «Етика релігій і конфесійне ціннісне розмаїття»* Мелітополь, 17-18 травня 2018. (с. 63-66).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дослідження

19. Єр'оміна, Л. Є. (2015). Національно-патріотичне виховання в умовах інтернатного закладу: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 7(296), 1. 181-189.

20. Єр'оміна, Л. Є. (2015). Формування готовності вихованців інтернатних закладів до сімейного життя: теоретичний аналіз соціально-педагогічних умов. *Науковий вісник МДПУ. Серія Педагогіка. Вид-во «Мелітопольський педагогічний університет імені Богдана Хмельницького»*. Мелітополь, 213-218.

АНОТАЦІЇ

Єр'оміна Л. Є. Соціально-педагогічні умови формування у вихованців закладу інтернатного типу готовності до сімейного життя. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2019.

Дисертацію присвячено актуальній соціальній проблемі формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя.

На основі аналізу науково-педагогічних джерел уточнено сутність поняття «готовність вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя» як складне особистісне утворення, результат планомірного і цілеспрямованого процесу підготовки вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя, що характеризується позитивним ставленням до сімейного способу життя, усвідомленим прийняттям цінностей сімейного життя, наявністю знань про психолого-педагогічний потенціал сім'ї та вмотивованістю відповідальної поведінки щодо усвідомленого материнства та батьківства і вказує на підготовленість у цій сфері життєдіяльності особистості; структуру цього феномену (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-практичний компоненти); критерії (інформативно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, вчинково-діяльнісний) з відповідними

показниками та рівні (низький, середній, високий) готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя.

У дослідженні вперше обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність соціально-педагогічних умов формування готовності вихованців закладу інтернатного типу до сімейного життя.

Ключові слова: готовність до сімейного життя, вихованці закладу інтернатного типу, соціально-педагогічні умови, старший підлітковий вік, сімейна депривація, сім'я.

Еремина Л. Е. Социально-педагогические условия формирования у воспитанников учреждения интернатного типа готовности к семейной жизни. – Квалификационный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05. – социальная педагогика. – Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2019.

Диссертация посвящена актуальной социальной проблеме формирования готовности воспитанников учреждений интернатного типа к семейной жизни.

На основе анализа научно-педагогических источников уточнена сущность понятия «готовность воспитанников учреждения интернатного типа к семейной жизни» как сложное личностное образование, результат планомерного и целенаправленного процесса подготовки воспитанников учреждения интернатного типа к семейной жизни, что характеризуется положительным отношением к семейному образу жизни, осознанным принятием ценностей семейной жизни, наличием знаний о психолого-педагогическом потенциале семьи и мотивированностью ответственного поведения относительно осознанного материнства и отцовства, что указывает на подготовленность в этой сфере жизнедеятельности личности; структуру этого феномена (когнитивный, эмоционально-ценностный, поведенческо-практический компоненты); критерии (информационно-познавательный, мотивационно-ценностный, поступково-деятельностный) с соответствующими показателями и уровнями (низкий, средний, высокий).

В исследовании впервые обоснованы и экспериментально проверена эффективность социально-педагогических условий формирования готовности воспитанников учреждения интернатного типа к семейной жизни.

Ключевые слова: готовность к семейной жизни, воспитанники учреждения интернатного типа, социально-педагогические условия, старший подростковый возраст, семейная депривация, семья.

Yeromina L. Ye. Social and pedagogical conditions of formation of boarding school pupils' readiness for family life. – Qualifying Research Paper as Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Educational Sciences in speciality 13.00.05. – Social Pedagogy. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2019.

The dissertation deals with the actual problem of society – formation of conditions of boarding school pupils' readiness for family life.

The research problem has been determined and the concept “boarding school pupils' readiness for family life” has been clarified. It is considered as a complicated personal

formation, the result of a planned and purposeful process of preparing boarding schools' pupils for family life. The concept is characterized by a positive attitude to family life and conscious acceptance of its values. Competence in psychological and pedagogical potential of the family and the motivation of responsible parenthood also indicates the readiness of the individual for this sphere of life. The boarding school pupils' readiness for family life has been specified. It is represented by interrelated components: cognitive, emotional and value, behavioral and praxical components. To study the problem of boarding school pupils' readiness for family life criteria and indicators has been determined: informational and cognitive, motivation and value, action and activity. The informational and cognitive criterion includes the following indicators: social-normative representations about the creation and functioning of a future family, awareness of the rights and duties of young people in the premarital period; competence in moral self-improvement for future family well-being. The indicators of motivational and value criterion are: motivation to the social roles of husband / wife, father / mother; motivation to start a family and responsible parenthood, understanding the family as the highest value. The action and activity criterion concern such indicators: competence to model the image of future family life, to make decisions and be responsible for the consequences of the actions, skill to communicate with people of the opposite sex.

Boarding school pupils' levels of readiness for family life has been revealed and characterized. There are low, medium and high levels of readiness.

The results of the experiment showed the priority of the low level of boarding school pupils' readiness for family life both as in the experimental as in control groups.

The social and pedagogical conditions of boarding school pupils' formation of readiness for family life has been substantiated. Boarding school pupils' formation of readiness for family life is based on the age, sex, and social characteristics of adolescents. Ensuring the integration of the socio and pedagogical impacts of boarding schools agents to enhance the individual experience of pupils which is potentially successful for family interaction. Organization of effective educational space in boarding schools to overcome family deprivation in order to build family relationship. To achieve the social and pedagogical conditions some activities were developed and implemented: a set of training exercises "Family happiness – walking together", the social and pedagogical project "Family begins with goodness", the program of boarding school pupils' formation of readiness for family life "Characteristics of pupils' readiness for family life in 8-10 classes", the plan of pupils' meetings with representatives of the social services center, volunteer associations, representatives of medical and legal spheres, religious denominations, screenings of films.

The effectiveness of implemented social and pedagogical conditions of boarding school pupils' formation of readiness for family life has been experimentally verified. The implementation of these conditions has allowed to obtain higher levels of each of the components of adolescence readiness for family life.

The study does not exhaust all aspects of the problem under study. The prospect of further scientific research is to develop forms and methods of gender-based socialization of pupils in the context of family deprivation and the implementation of new forms and methods of social and pedagogical work in the educational process of boarding schools. It will allow to prepare orphans and children deprived of parental care for responsible motherhood and fatherhood.

Key words: readiness for family life, pupils, boarding school, social and pedagogical conditions, adolescence, family deprivation, family.

Підписано до друку 15.04.2019 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 37.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua